

Betjentrollen og straffegjennomføringsloven

Birgitte Langset Storvik, Bredtveit fengsel

Straffegjennomføringsloven (strgjfl.)¹⁶ gjelder for de straffer som kriminalomsorgen har ansvaret for, dvs. fengsel, forvaring og samfunnsstraff. Den omfatter også varetektsfengsling og gjennomføring av andre reaksjoner når det er særskilt bestemt i lov, for eksempel utledningsloven eller utleveringsloven.

Som fengselsbetjent er det viktig å kjenne til de bestemmelsene som omhandler innsatte i fengslene. I forbindelse med kontaktbetjentarbeid, framtidsplanlegging og annen veiledning av innsatte, må man blant annet beherske vilkårene for å innvilge fremstilling, permisjon og overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller andre gjennomføringsformer. Det er også viktig å vite hvor langt man kan gå i forhold til kontroll av innsatte. Bestemmelsene om dette blir grundig behandlet i egen bok om straffegjennomføringsloven¹⁷. I dette kapitlet skal jeg konsentrere meg om overordnede bestemmelser og prinsipper i loven, som gir føringer for hvordan vi skal behandle innsatte under straffegjennomføringen, og som er styrende for hvordan vi tolker de øvrige bestemmelsene i loven.

Straffegjennomføringsloven bygger bl.a. på de prinsippene som fremgår av St.meld. nr. 27 (1997-98) Om kriminalomsorgen. Det er særlig bestemmelsene i strgjfl. §§ 2 og 3 (formålsparagrafen og innholdsparagrafen) som gir overordnede føringer for behandlingen av innsatte. Bestemmelsen om forvaltningssamarbeid i § 4 og forberedelse til løslatelse i § 41 vil også bli behandlet.

Formålsparagrafen, § 2

Straffegjennomføringsloven § 2 angir hovedformålene med kriminalomsorgens gjennomføring av straff:

---

¹⁶ Lov av 18. mai 2001 nr. 21

¹⁷ Storvik, Birgitte L., *Straffgjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21* (Høyskoleforlaget 2003)

”Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold.

Ved varetektsfengsling skal kriminalomsorgen legge forholdene til rette for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon.”

Hensyn til formålet med straffen

For det første sier bestemmelsen at man ved straffegjennomføringen skal ta hensyn til ”formålet med straffen”. Med dette menes samfunnets formål med å ilegge straff for uønskede handlinger. Man snakker både om individualpreventive og allmennpreventive hensyn. Forarbeidene til straffegjennomføringsloven fremhever spesielt hensynet til den ”alminnelige rettsfølelse”. Det er vanskelig å si hva som ligger i dette begrepet. Kort sagt vil det si hvordan allmennheten reagerer på kriminalomsorgens behandling av straffedømte, særlig av hensyn til fornærmede og etterlatte i straffesaken. Hvordan skal så dette vurderes?

Hensynet er til dels ivaretatt i regelverket ved at det stilles krav om at innsatte som hovedregel må ha gjennomført minst 1/3 av straffen før ordinær permisjon eller frigang kan finne sted. Det er ikke dermed sagt at enhver permisjon kan innvilges etter 1/3-tid, uten at det strider mot den alminnelige rettsfølelse. I svært alvorlige saker kan det være nødvendig å vente noe lenger. Spørsmålet blir da hvor lenge man kan nekte innsatte utgang som følge av den alminnelige rettsfølelse, så lenge det vil være sikkerhetsmessig forsvarlig å sende vedkommende ut av fengslet.

Ved vurderingen av om en utgang fra fengsel eller overføring til friere straffegjennomføring strider mot den alminnelige rettsfølelse, må man først og fremst se på alvorlighetsgraden av den kriminelle handling. Videre må det tas hensyn til lengden av den tid som er gått siden domfellelsen og hensynet til nødvendigheten av rehabilitering for å hindre gjentagelse. Ved permisjon og frigang vil det også ha betydning hvor en eventuell utgang skal finne sted sett i forhold til fornærmede i saken. Det vil for eksempel være lettere å slippe en drapsdømt ut i en stor by enn i et lite lokalsamfunn der drapet ble begått. Et spørsmål som reiser seg er hvorvidt sakens omtale i media skal ha innvirkning ved vurderingen. Etter min oppfatning bør ikke dette tillegges vekt. Det kan være tilfeldig om en sak får mye oppmerksomhet i media eller ikke, og det må bli feil dersom en som har fått mye medieomtale i tillegg skal straffes i forhold til forsinket progresjon.

Hensynet til straffens formål kan sette begrensninger i forhold til arbeidet med innsattes progresjon. Det gjør seg særlig gjeldende i forbindelse med tidlige utganger fra fengslet og overføring til friere gjennomføringsformer. Selv om man mener innsatte vil nyte

godt av en utgang eller overføring til et fengsel med lavere sikkerhetsnivå, og dette anses sikkerhetsmessig forsvarlig, vil den alminnelige rettsfølelse kunne tilsi at man likevel ikke innvilger søknaden når innsatte er dømt for alvorlig kriminalitet. Også i forhold til gjennomføring av straff utenfor fengsel skal hensynet til straffens formål tillegges betydelig vekt. Dette presiseres i loven og i retningslinjene pkt. 3.14. Det vil for eksempel være uheldig om en innsatt som er dømt for alvorlig kriminalitet gjennomfører deler av straffen i lokalsamfunnet.

På den annen side er det viktig at også personer som er dømt for alvorlig kriminalitet får nødvendig progresjon i straffegjennomføringen. En drapstrafdomt kan for eksempel ikke konsekvent nektes permisjon på grunnlag av den alvorlige dommen. Det blir dermed en skjønnsmessig vurdering i hvert enkelt tilfelle på hvilket tidspunkt det vil være naturlig med utgang fra fengslet uten at det vil stride mot straffens formål. Hvor grensen skal trekkes i praksis er ikke lett.

Motvirke nye straffbare handlinger

Formålsparagrafen sier videre at straffegjennomføringen skal motvirke nye straffbare handlinger. Dette hensynet blir delvis ivaretatt ved selve fengslingen, idet innsatte i stor grad er isolert fra samfunnet. Ved utganger fra fengslet og overføring til friere gjennomføringsformer må sviktfaren nøye vurderes. Utgang skal ikke finne sted hvis det er grunn til å anta at innsatte vil begå nye straffbare handlinger.

I tillegg til å beskytte samfunnet under selve straffegjennomføringen har kriminalomsorgen i oppgave å forhindre at innsatte begår nye straffbare handlinger i fremtiden. Forskriften § 1-2 fremhever at forholdene skal legges til rette for at den straffedømte gis mulighet til å endre livsførsel og hindre tilbakefall. Her spiller kontaktbetjentarbeidet en viktig rolle. Ved å jobbe aktivt med framtidsplanlegging vil innsatte motiveres til å jobbe i retning av et kriminalitetsfritt liv etter løslatelse. Det samme gjelder arbeidet med programvirksomhet, samtalegrupper og liknende.

Det er ulike årsaker til at personer begår kriminalitet. Av den grunn er det viktig med en individuelt tilrettelagt straffegjennomføring. Rusbekjempelse er også en viktig faktor i forhold til arbeidet med rehabilitering. Det er vanskelig å arbeide målrettet med en innsatt som er ruset under fengselsoppholdet. Det vil dessuten være vanskelig for rusavhengige å leve et kriminalitetsfritt liv etter løslatelse.

Betryggende for samfunnet

Straffegjennomføringen skal være betryggende for samfunnet. Innsattes individuelle behov må alltid veies opp mot faren for svikt i form av nye straffbare handlinger, brudd på vilkår eller unndragelse av straffen. Selv om det foreligger sterke velferdsgrunner for en velferdspermisjon, for eksempel alvorlig sykdom i nær familie, må innsatte likevel nektes utgang dersom sikkerheten taler imot. Dette gjelder i forhold til alle utganger fra fengsel og overføringer til gjennomføringsformer med lavere kontrolltiltak.

Når man vurderer sviktfaren skal det legges vekt på innsattes generelle oppførsel i fengslet. Mange disiplinærbrudd i løpet av gjennomføringen vil tale imot innsatte. I retningslinjene pkt. 3.36 blir det presisert at det normalt skal gå fire måneder fra et alvorlig disiplinærbrudd er begått til utgang kan finne sted. Andre momenter som bør tillegges vekt er gjenstående gjennomføringstid, eventuelle tidligere dommer, uoppjorte straffesaker, forhold til rus m.m.

Sikre innsatte tilfredsstillende forhold

Det er et krav etter § 2 at innsatte skal sikres tilfredsstillende forhold. Det betyr at innsatte kan forlange en viss minstestandard. Kravet må sees i forhold til den gjennomføringsform den enkelte befinner seg i. En som gjennomfører straffen i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå må forvente mindre enn den som befinner seg i en overgangsbolig. Videre stilles strengere krav til ressurser i fengsler for langtidsdømte enn i fengsler som først og fremst tar imot innsatte med korte dommer.

Avhjelpe negative virkninger av isolasjon

Etter § 2 andre ledd er kriminalomsorgen forpliktet til å legge forholdene særlig til rette for å avhjelpe negative virkninger av varetektsopphold. Forarbeidene fremhever at dette særlig gjelder i forhold til de som er ilagt restriksjoner i form av isolasjon. Etter min oppfatning er man også forpliktet til å redusere skadevirkningene overfor *domfelte* som sitter isolert.

Aktuelle tiltak for å hindre isolasjonsskader kan være menneskelig kontakt, tilbud om trening, bibliotekbesøk, celloarbeid og andre aktiviteter som lar seg gjennomføre uten at det strider mot formålet med restriksjonene.

Innholdsparagrafen, § 3

Straffegjennomføringsloven § 3 sier noe om innholdet i straffegjennomføringen. Innholdet skal tilrettelegges innenfor samfunnsmessige forsvarlige rammer og bygge på domfeltes behov og forutsetninger:

”Gjennomføringen av reaksjonen skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. Innholdet skal bygge på de tiltak kriminalomsorgen har til rådighet for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet. Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger.

Barns rett til samvær med sine foreldre skal særlig vektlegges under gjennomføringen av reaksjonen.

Domfelte har aktivitetsplikt under gjennomføringen av straff og strafferettslige særreaksjoner. Aktivitetsplikten kan bestå av arbeid, samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet. Under sykdom eller uførhet kan aktivitetsplikten falle bort.

Ved gjennomføringen av fengselsstraff og strafferettslige særreaksjoner skal det så vidt mulig skje en gradvis overgang fra fengsel til full frihet og gis tilbud om deltagelse i fritidsaktiviteter.”

Sikkerhetsmessig forsvarlig

Forarbeidene til loven fremhever at hensynet til samfunnets sikkerhet må være en overordnet målsetting ved utformingen av innholdet i straffen¹⁸. I tillegg til at gjennomføringen skal være sikkerhetsmessig forsvarlig i forhold til *samfunnet* (se kommentarer til formålsparagrafen over), stilles også krav til sikkerheten *inne i fengslene*. Dette gjelder både i forhold til innsatte og ansatte. Ulike kontrolltiltak og tvangsmidler kan benyttes for å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengslene. Særskilte kontrolltiltak kan benyttes for å forhindre bruk og omsetning av narkotika.

Fremme domfeltes tilpasning til samfunnet

For å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet må kriminalomsorgen bygge på den enkeltes behov og forutsetninger og støtte domfeltes vilje til å bryte med kriminaliteten. Kontaktbetjentarbeid og framtidsplanlegging er viktig i forhold til denne målsettingen. Det forventes at domfelte gjør en ”egeninnsats” for å motvirke nye straffbare handlinger. Det betyr at man ikke skal sy puter under armene på innsatte, men legge forholdene til rette for at innsatte selv kan gjøre noe med sin livssituasjon. Innsatte kan for eksempel motiveres til å ta del i ulike programmer og til selv å ta kontakt med offentlige myndigheter eller skrive aktuelle søknader.

---

¹⁸ Ot.prp. nr. 5 (2000-2001)

Barns rett til samvær med sine foreldre

Barn har rett til samvær med begge sine foreldre selv om en av dem sitter i fengsel. Dette følger både av barneloven og FNs barnekonvensjon. Det fremgår av § 3 at barns rett til samvær med foreldrene skal tillegges betydelig vekt under straffegjennomføringen. Det forutsettes at innsatte har hatt omsorg for eller regelmessig samvær med barnet før innsettelsen. Hensynet har betydning i forhold til tilrettelegging av besøk, telefoning, permisjoner og overføringer. Det er imidlertid en forutsetning at samvær vil være til barnets beste, jf. forskriften § 1-3. For å kunne vurdere dette må man ta kontakt med de som har den daglige omsorgen for barnet, eventuelt barnehage, skole, barnevern etc.

Aktivitetsplikt

Alle domfelte har aktivitetsplikt under fengselsoppholdet, dvs. at de på dagtid skal ta del i arbeid, opplæring, programvirksomhet eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet, for eksempel behandling. På denne måten blir hverdagen lettere for innsatte, samtidig som det er med på å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet. Utfordringen blir å finne en aktivitet som er tilpasset den enkelte innsatte. En ung innsatt som ikke har fullført grunnskolen, bør motiveres til å søke seg inn på skole. For innsatte med lærevansker eller problemer med konsentrasjonen, kan det være mer hensiktsmessig med arbeidsplassering. Eventuell behandling eller deltakelse i program kan skje ved siden av skole eller arbeid.

Aktivitetsplikt kan falle bort ved sykdom eller uførhet. I slike tilfelle må innsatte normalt innhente en sykemelding eller attest fra helseavdelingen. Varetektsinnsatte har heller ingen aktivitetsplikt, jf. strgf. § 49. Fengslet er imidlertid forpliktet til å gi disse tilbud om aktiviteter så langt det passer med varetektskjennelsen og påtalemyndighetens bestemmelser, jf. forskriften § 1-4. For innsatte som sitter isolert kan det være aktuelt med celloarbeid.

Gradvis overgang fra fengsel til full frihet

Etter § 3 fjerde ledd skal det skje en gradvis overgang fra fengsel til full frihet. Som hovedregel skal straffegjennomføringen påbegynnes i fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Dersom det er sikkerhetsmessig forsvarlig skal innsatte etter hvert overføres til friere og mer ansvarsfulle gjennomføringsformer. Fremstilling, permisjon og frigang er også med på å gi innsatte en gradvis tilnærming til frihet.

Fritidsaktiviteter

Etter § 3 fjerde ledd skal innsatte gis tilbud om deltagelse i fritidsaktiviteter, dvs. tilbud på kveldstid og i helgene. Dette følger også av § 21. Eksempler på aktiviteter kan være

styrketrening, ballspill, dans, bibliotekbesøk, sang, musikk, underholdning, filmfremvisning, hobbyarbeid m.m. Fritidsaktivitetene må tilpasses innsattes individuelle behov.

Forvaltnings samarbeid, § 4

Strgjfl. § 4 pålegger kriminalomsorgen å ha et tett samarbeid med offentlige etater, slik at innsattes rettigheter blir ivaretatt på en best mulig måte:

”Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på. Samarbeidet skal bidra til en samordnet innsats for å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet.”

Innsatte har under straffegjennomføringen i utgangspunktet rett til tjenester og tilbud som befolkningen for øvrig. Dette gjelder for eksempel sosiale tjenester, helsetjenester, undervisning, kulturtilbud osv. I arbeidet med framtidsplanlegging blir det særlig aktuelt for kontaktbetjenten å samarbeide med sosialkontor, arbeidskontor og trygdekontor i forhold til spørsmål om bolig, arbeid og økonomisk støtte.

Under selve straffegjennomføringen kan det også være aktuelt for innsatte å søke sosialkontoret om økonomisk støtte til for eksempel klær, tannbehandling, reiseutgifter ved permisjon etc. Kontaktbetjenten må i den sammenheng legge forholdene til rette slik at innsatte kan få den nødvendige kontakt med sosialkontoret.

Kriminalomsorgen undertegnet 11.09.2006 en samarbeidsavtale med Arbeids- og velferdsetaten der målet er å legge grunnlag for en videreutvikling av forvaltningssamarbeidet mellom kriminalomsorgen og Arbeids- og Velferdsetaten. Allerede i 2002 undertegnet kriminalomsorgen en samarbeidsavtale med Aetat der målet var å gi innsatte den hjelp og veiledning de trenger for å skaffe seg arbeid etter løslatelse. Aetat har egne kontaktpersoner til hvert fengsel. De har også noen fengselskonsulenter som gir informasjon og veiledning til innsatte og formidler kontakt med andre deler av Aetats tjenestetilbud.

Forberedelse til løslatelse, § 41

Etter strgjfl. § 41 har kriminalomsorgen plikt til å bidra til at forholdene legges best mulig til rette i forhold til prøveløslatelse:

”Kriminalomsorgen skal i god tid forberede og bidra til at forholdene legges til rette for prøveløslatelse. Dette gjelder så langt mulig også overfor innsatte som gjennomfører kortere fengselsstraff. Det skal i nødvendig utstrekning tas kontakt med offentlige myndigheter, organisasjoner eller privatpersoner som kan yte bistand for å oppnå ordnede boligforhold, arbeid, opplæring eller andre tiltak som kan bidra til en lovlydig livsførsel etter løslatelse.”

Det er viktig at forberedelsene skjer i god tid før løslatelsen. For innsatte som gjennomfører korte dommer må arbeidet påbegynnes allerede ved innsettelsen. Det er særlig hjelp til å skaffe bolig, arbeid/opplæring eller andre tiltak som kan bidra til en lovlydig livsførsel etter løslatelsen som presiseres i loven.

Det er lederen av fengslet som har ansvaret for at nødvendige forberedelser blir foretatt, men den praktiske utførelsen vil normalt ligge hos kontaktbetjenten. En del av forberedelsene vil være å motivere innsatte til å ta kontakt med offentlige etater som nevnt over, i forbindelse med § 4. Det er også viktig med et nært samarbeid med friomsorgen der det kan være aktuelt å sette møteplikt som vilkår.

Litteratur

Kofoed, Sissel: Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena. Jus og etikk (KRUS 2001)
Storvik, Birgitte: Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21
(Høyskoleforlaget 2003)